

Some Remarks concerning the Expressivity of the Romanian Language

Mihaela Voicu-Stanciu¹

Abstract: In this article, I aim at presenting some relevant opinions regarding the concept of expressiveness from a stylistic point of view. Most of these opinions and ideas, taken here into consideration, belong to Romanian linguists or literary critics (such as Iorgu Iordan, Tudor Vianu, Dumitru Caracostea, Ion Coteanu and others), even when they try to interpret or to adapt (according to their own perspective) the conceptions of some important foreign linguists (such as Ch. Bally, R. Jakobson *et alii*). At the same time, mention must be made that a goal of this article is to render the respective Romanian ideas in connection to the expressive (linguistic) resources of the Romanian language itself.

Keywords: stylistics; linguistic expressiveness; Romanian language; Iorgu Iordan; Tudor Vianu

Observații referitoare la expresivitatea limbii române

1. Considerații introductive

Una dintre caracteristicile distinctive ale unei limbi este *expresivitatea*, ce se manifestă prin varietatea și bogăția sa lexicală, prin capacitatea de a exprima nuanțe și emoții, dar și prin flexibilitatea de adaptare la diferite contexte comunicative. Când întâlnim noțiunea de *expresivitate*, primul gând ne trimite la multitudinea de semnificații ale cuvintelor din limba noastră, înainte de considera termenul *expresivitate* un element al metalimbajului științific. Prin expresivitate

¹ PhD student, Doctoral School of Philology, UNSTPB, University Center of Pitești, Romania; Address: 7 Aleea Școlii Normale, Pitești, 110254, Romania; Corresponding author: mihaelavoicu87@yahoo.com.

urmărim să exprimăm frumosul, în căutarea permanentă a drumului spre perfecțiune. Caracterul expresiv al unei limbi se formează de-a lungul unei evoluții istorice și culturale bogate, el reflectând, totodată, și caracterul complex al societății românești.

Întrebându-se ce este *expresivitatea*, Ioan Milică oferă câteva răspunsuri posibile, explicații date de-a lungul vremii, în diverse surse (inclusiv dicționare): „De pildă, dacă se ia ca reper adj. fr. *expressif*, etimonul adj. rom. *expresiv*, se poate observa că, în limba franceză, adj. *expressif* avea, în secolul al XV-lea, sensul ‘signalé’ (‘care se distinge clar de altceva’), iar în secolul al XVII-lea era înregistrat cu sensul ‘qui exprime bien’ (‘care exprimă bine’). *Expresiv* însemna, deci, ‘distinctiv, adecvat, potrivit’. Pe terenul limbii române, autorii *Dicționarului de neologisme* (...) definesc substantivul *expresivitate* drept «calitatea de a fi expresiv; exprimare vie, clară, plastică». În același dicționar, adj. *expresiv* înseamnă: «care exprimă ceva plastic, viu; sugestiv, elocvent (despre opere artistice) care evocă imagini vii (despre ochi, față etc.) care reflectă puternic stări sufletești interioare [*cf.* fr. *expressif*]».” (Milică, 2014, pp. 181-182). Făcând o comparație între definițiile din limba istorică și cele din metalimbajul științific, se poate observa că primele pun accentul pe relația *expresivitate – imagine*, iar celelalte, pe relația *expresivitate – afectivitate*.

2. Contribuții românești la tema expresivității lingvistice

Expresivitatea limbii a stat la baza a numeroase cercetări din ultimele decenii, dar resursele ei sunt inepuizabile, astfel că analizele acestui fenomen se actualizează permanent. Exprimarea liberă este influențată direct de personalitatea vorbitorului, de implicarea sa mai mult sau mai puțin afectivă, de inovații spontane ale limbajului său, care depășesc sfera clasică. Atunci când este realizată intenționat, se urmărește punerea în evidență sau ascunderea unor semnificații în actul comunicării, apelând la o varietate de resurse. Resursele expresive ale limbii române pun la dispoziția vorbitorilor o paletă largă de instrumente lingvistice pentru a exprima în mod eficient și creativ gânduri și emoții sau pentru a nuanța anumite aspecte ale discursului. Ca domeniu de cercetare, expresivitatea limbii nu are granițele clar conturate, ceea ce reprezintă o oportunitate semnificativă, grație posibilității de a da naștere permanent unor noi orizonturi de interpretare. Acest domeniu interferează cu alte discipline științifice, precum stilistica sau estetica.

2.1. În concepția lui Ion Coteanu, *stilistica* este „studiul limbii în acțiune, cercetarea modului în care vorbitorii se folosesc de graiul lor într-o împrejurare sau alta.” (Coteanu, 1973, p. 8). Lingvistul consemnează faptul că această disciplină se află într-o continuă mișcare, așa cum afirmă și mai departe: „Uzul limbii reprezintă deci o mișcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesitățile social-culturale ale vorbitorilor. Rezultatele cele mai importante sunt limbajele și stilurile, adică o serie de subsansambluri care se deosebesc mai mult ori mai puțin între ele în funcție de obiectul lingvistic exprimat. Rolul stilisticii funcționale este de a le descoperi, a le explica și a le compara.” (Coteanu, 1973, p. 9).

Apariția expresivității este strict determinată de contextul dat, care trebuie să fie pur lingvistic. Într-o operă narativă, de exemplu, expresivitatea poate fi analizată prin confruntarea planului naratorului cu cel dialogat, al personajelor. În limbajul matematic, atunci când se exprimă o informație general valabilă, nivelul expresivității este foarte redus și spunem că acest mesaj e caracterizat prin *expresivitate zero*. Chiar și o simplă constatare presupune o schimbare de planuri, atrăgând în discuție și starea afectivă. Acest fapt atrage apariția expresivității, despre care se spune că este proporțională cu volumul de informație dintr-un mesaj.

Așadar, dacă un mesaj conține cu preponderență cuvinte polisemantice, nivelul de expresivitate va fi ridicat, în schimb, dacă va conține cuvinte monosemantice, expresivitatea va fi foarte redusă sau chiar egală cu zero. Pe de altă parte, afirmă Coteanu: „cantitatea de informație este legată de frecvența mesajului. Cu cât un mesaj este mai frecvent, cu atât cantitatea lui de informație este mai mică. În consecință, și expresivitatea lui va fi mai mică și invers, cu cât un mesaj este utilizat mai rar, cu atât el va conține o cantitate de informație mai mare și va fi mai expresiv.” (Coteanu, 1962, p. 75).

2.2. Legat de această discuție, întâlnim la Ioan Milică următoarea concepție: „De interes mai poate fi și convenția metodologică de a stabili un reper valoric neutru sub aspect stilistic, expresivitatea zero. Prin luarea în considerare a conceptului de *expresivitate zero*, opozițiile prin care se dezvoltă valorile stilistice pot fi discutate în cheie binară, O - [+ ~], în care simbolul O reprezintă constituentul neutru sub aspect stilistic, iar simbolul [+ ~] reprezintă constituentul expresiv. În literatura de specialitate, noțiunea de *expresivitate zero* este invocată pentru a motiva existența unui standard normativ în raport cu care pot fi judecate și analizate diversele valori stilistice. Deși, în teorie, această convenție metodologică permite o bună «măsurare» a valorilor stilistice, în practică nu s-au dezvoltat foarte multe studii

care să dezvăluie în chip amănunțit rolul pe care îl joacă angajarea expresivității zero în analiza unor eșantioane vii de limbă.” (Milică, 2014, pp. 187-188).

2.3. Expresivitatea apărută în cazul cuvintelor polisemantice apare și în seriile sinonimice pe care acestea le creează. Acest tip de expresivitate este numită de Ion Coteanu „latentă”, pentru că „ea există în limbă ca o cantitate depozitată din care vorbirea poate să-și extragă termenii necesari pentru organizarea diverselor mesaje.” (Coteanu, 1962, p. 75). Un alt tip de expresivitate este cea „dedusă”, ce apare din confruntarea dintre planul lingvistic și cel extralingvistic. În această categorie intră exemplul dat mai sus referitor la relația dintre planul naratorului și cel al personajelor. Al treilea tip de expresivitate de care vorbește Coteanu este expresivitatea legată de „așa numitul tempo al vorbirii.” Atunci când se încetinește ritmul vorbirii sau se desparte în mod intenționat un cuvânt, se creează expresivitate determinată de un context extralingvistic, care ne atrage atenția asupra unei situații de moment. Un exemplu de expresivitate dedusă îl reprezintă și folosirea arhaismelor, întrucât ele ne conduc în specificul epocii în care au luat naștere. Alte exemple pot fi folosirea singularului în loc de plural, a prezentului în loc de viitor etc. În acest tip de situații, expresivitatea dedusă reiese din amestecul mijloacelor lingvistice cu cele nelingvistice. Acesteia din urmă, Coteanu îi spune *expresivitate dedusă lingvistic*.

3. Interpretări românești ale unor contribuții străine

În mod firesc, expresivitatea interferează și cu estetica și, în ciuda numeroaselor încercări, cel care a reușit să le delimiteze a fost Roman Jakobson, căruia Coteanu îi recunoaște meritele. În viziunea lui Jakobson, expresivitatea *spontană*, având funcție emotivă, îl privește doar pe emițător, în timp ce expresivitatea *estetică*, având funcție poetică, privește doar mesajul. Atunci când un emițător produce un mesaj ca răspuns într-un dialog direct, mesajul este caracterizat prin spontaneitate, întrucât timpul de elaborare este foarte scurt, pe lângă faptul că mai există și alți factori care influențează direct convorbirea: tema, interlocutorul, contextul, ritmul dialogului etc. Forma estetică a mesajului este influențată atât de factorii amintiți anterior, cât și de bagajul de cunoștințe sau de varietatea limbajului de care vorbitorul dispune la momentul respectiv. În situația în care mesajul este produs ca urmare a unei reflecții, forma lui finală va fi dată după o analiză a discursului, o evaluare și o posibilă reevaluare a elementelor componente, pentru a obține efectele dorite: „Dacă, așadar, într-un număr de cazuri, ea este spontană, iar într-

altul contemplativă, și dacă în prima ipostază o numim afectivitate, expresivitate, funcție expresivă sau emotivă, iar în a doua, afectivitate, expresivitate, dar și element ori funcție estetică sau poetică, aspectele teoretice implicate în această terminologie își găsesc soluția în următoarea formulă: expresivitatea spontană este manifestarea verbală a emoției corespunzătoare, în timp ce expresivitatea deliberată este manifestarea verbală a emoției contemplative.” (Coteanu, 1973, pp. 75-76). Oricum ar fi privită, expresivitatea este strâns legată de intențiile emițătorului, cu efecte asupra destinatarului. Intențiile pot coincide cu efectele parțial, total sau deloc, astfel încât se poate afirma că expresivitatea se manifestă și prin diferența între emisie și recepție, între ceea ce a dorit să exprime emițătorul și efectul produs asupra receptorului.

Se pune problema dacă expresivitatea deține și o funcție lingvistică, ținând cont de faptul că expresivitatea spontană este o funcție a emițătorului, influențat de diverși factori externi și nu se constituie ca funcție a limbii: „Dacă însă consecințele ei verbale se fixează într-un idiom și produc sau amintesc stări emotive, atunci, prin derivare, ea devine funcție, căci prin cuvinte, sensuri etc. realizează un efect similar cu cel produs de un stimulent exterior de natură neverbală asupra subiectului. Ca funcție derivată, ea seamănă cu expresivitatea din muzică, din pictură și din orice altă artă în care anumite structuri, odată încărcate expresiv, dau naștere prin combinarea lor la noi valori de același gen cu cele inițiale. Numai astfel se justifică includerea ei în limbă. Stilul nu este însă numai expresivitate!” (Coteanu, 1973, pp. 76-77).

Citându-l pe H. Hatzfeld, Coteanu menționează faptul că acest concept a despărțit de la o vreme stilistica europeană în două mari curente: unul reprezentat de Ch. Bally, Ch. Bruneau și J. Marouzeau, pentru care expresivitatea este „sensul psihologic și afectiv al oricărei intonații, al oricărui cuvânt, al oricărei forme și al oricărei sintagme utilizate într-un enunț datorită emoției”; celălalt, reprezentat de K. Vossler, L. Spitzer și Damaso Alonso, la care – pe lângă Hatzfeld însuși – ar putea fi adăugat, într-un anume fel și Benedetto Croce. Pentru ei, expresivitatea este „un element înainte de orice estetic, immanent în orice material de limbă, filtrat într-o formă sau, mai exact, transformat într-un enunț artistic, element inventiv care leagă spiritul unui creator de limbă de forma creației sale.” (Coteanu, 1973, p. 73).

Prima categorie de lingviști enunțați mai sus elimină din discuție opera literară, deoarece expresivitatea, în viziunea lor, se manifestă în limbajul liber, spontan, opus celui intelectual, care se subordonează unor norme. Expresivitatea este orice manifestare în forme sau expresii ale limbajului afectiv spontan, neexcluzând

complet estetica: „Mai exact spus, cînd se face această echivalență, nu se neagă posibilitatea de apariție a artei în enunțuri, dar ea nu interesează. Domeniul expresivității rămîne limbajul afectiv spontan, opus limbajului intelectual, care, în principiu nu se subordonează emoției spontane sau nespontane.” (Coteanu, 1973, p. 73). A doua categorie de lingviști consideră că expresivitatea reiese din „*frumusețea latentă a unui idiom*”, care are nevoie însă de o prelucrare artistică.

4. Trei direcții în stilistica românească

În stilistica românească, identificăm cel puțin trei direcții științifice diferite: cea enunțată de Dumitru Caracostea, influențat de viziunea lui Vossler, orientarea socio-stilistică, dezvoltată de Iorgu Iordan pe direcția lui Bally și stilistica integrală, dezvoltată de Tudor Vianu.

4.1. Prima direcție este cea în care D. Caracostea realizează o amplă cercetare în domeniul expresivității limbii, în centrul preocupărilor sale fiind „limba românească privită ca o construcție de artă” (Caracostea, 1942, p. 7) și despre care afirmă că limba se definește ca o mulțime de semne ideale, posedând virtualități expresive intrinseci: „După cum geometrul lucrează cu raporturi spațiale ideale, iar chimistul cu raporturile posibile dintre elemente, tot astfel limba poate și trebuie privită și ca o totalitate de semne ideale, față de care feluritele rostiri individuale sunt aproximații. [...] Observînd limba noastră pe buzele sătenilor, ai foarte rar prilejul de a nota o simplă comunicare a unei judecăți desfăcute de afectivitate. Dimpotrivă, aproape că nu e moment al vorbirii în care să nu apară o trăsătură afectivă, nedespărțit însoțită de un aspect expresiv. În realitatea ei permanentă, limba este deci expresivitate.” (Caracostea, 1942, pp. 7-8).

Faptele de expresivitate se dezvăluie din felul în care un vorbitor de rînd alege folosirea unui concept dintre mai multe posibilități de exprimare, influențat fiind de interlocutor, de starea de spirit, de context sau de preferința unui scriitor pentru o expresie în detrimentul alteia cu sens asemănător. Obiectivul lingvistului e clar, acela de a vedea limba maternă și din punctul de vedere al valorii expresive pe care îl produce. El propune o viziune nouă, împletind două domenii de cercetare diferite, o colaborare inedită între lingvistică și literatură, bazată chiar pe realitatea înconjurătoare. Se observă chiar la oamenii de rînd că procesul de comunicare nu este unul static și rigid, din contră, el este însoțit de afectivitate și trăiri emoționale, ceea ce conferă limbii expresivitate. Evident că, pentru a demonstra expresivitatea unei limbi, trebuie să ne oprim asupra trăsăturilor ei specifice, și anume: idiotisme

fonologice, sintactice și lexicale: „Astfel ne aflăm în fața unor trăsături care îndreptățesc considerarea limbii ca formă fundamentală a stilului național.” (Caracostea, 1942, p. 10). În concepția lui Caracostea, limba este înzestrată cu anumite „*virtualități de expresie*”, pe care le numește „*esteme*”, fiind purtătoare „*de sens și de sufletesc adecvat*”.

Viziunea lui Caracostea apare ca o reacție față de studiile anterioare asupra limbii, care se limitau doar la istoria ei, neluând în calcul structurile înălțătoare ale limbii, valențele cuvintelor ce capătă înțelesuri noi în contexte potrivite. Prin creativitate înțelegem intuiție pură, iar expresivitatea situează limba comună și intuiția într-un tot unitar, devenind interdependente. Prin natura estetică pe care o deține limbajul, lingvistul studiază cu pasiune lirica românească și descoperă diferite tipuri de cuvinte expresive, determinate de organizarea lor fonetică. Cercetând arta versificației, Caracostea analizează minuțios rimele, sistemul vocalic și consonantic, împărțind vocalele în luminoase și întunecoase, cea mai luminoasă fiind considerată vocala „a”, care se află în centrul vocalismului românesc.

Și în studiile Elenei Slave regăsim analiza caracterului expresiv al cuvintelor prin prisma intenției vorbitorului. Atunci când se redă un conținut în mod profund, ne putem da seama orientativ de atitudinea pe care o are vorbitorul față de cele spuse, dar și de categoria socială căreia îi aparține cel în cauză. Cu toate acestea, nu se poate face o delimitare clară de fiecare dată între intenție și spontaneitate, astfel că uneori acestea se întrepătrund. În articolul *Contrast și opoziții în domeniul expresivității*, Elena Slave prezintă „modul de manifestare a expresivității ca urmare a unei anumite organizări lingvistice” (Slave, 1962, p. 47). Pentru aceasta, se iau în calcul caracteristicile unui cuvânt ca atare, dar și relația dintre cuvinte. În felul acesta, se poate observa ce valori dobândește un cuvânt în relație cu diferite unități. Prin caracteristicile sale, cuvântul exprimă, pe de o parte realitatea, iar pe de altă parte, atitudinea vorbitorului față de realitate. Cu cât un cuvânt deține mai multe elemente care se referă la aspecte din realitate și la atitudini subiective, cu atât el devine expresiv, prin întrepătrunderea conținutului abstract cu elementul subiectiv. De aici rezultă fenomenul de *expresivitate*.

Pentru a evidenția caracterul expresivității în sinonimie, Elena Slave pune în discuție relațiile de contrast și opoziție în modalitatea de organizare a elementelor limbii. Luând ca exemplu onomatopeele, unele dintre ele pot fi înlocuite cu sinonime obișnuite, mai ales cele predicative. În exemplul dat de autoare din Ion Creangă: „Noi atunci am pârlit-o la fugă. Iar el zvârr! cu o scurtătură în urma noastră, căci era om hursuz și pâclișit popa Oșlobanu”, există un contrast între

onomatopee și contextul în care aceasta apare, rezultând astfel caracterul expresivității. Există și situații în care unul din sinonime deține trăsături expresive, iar altul nu, ca în relația „*matahală*” – „*urias*”. Așadar, primul exemplu dat intră în categoria sinonimie în sens larg (*zvârr/aruncă*), iar al doilea în categoria sinonimie propriu-zisă (*matahală/urias*).

4.2. Cea de-a doua direcție în lingvistica românească, în dezvoltarea viziunii lui Bally, este cea enunțată de Iorgu Iordan, care face distincția între *stil (stilistica estetică)* și *stilistica lingvistică*. În viziunea lui, *stilistica estetică* este preocupată de „studiul stilului, adică studiul tuturor mijloacelor lingvistice folosite de un scriitor (sau orator), pentru a obține anumite efecte de ordin artistic” (Iordan, 1975, p. 11). Altfel spus, stilul ține de individual și este influențat și de abilitatea scriitorului de a folosi mijloacele limbii comune, atunci când își exprimă ideile și sentimentele, într-un mod artistic. Așadar, stilul este lucrat, îmbogățit, cizelat, șlefuit. De cealaltă parte, stilistica lingvistică are în centrul preocupărilor sale „fapte ale unei comunități lingvistice, privindu-le din punctul de vedere al conținutului lor afectiv” (Iordan, 1975, p. 12). Acestea se află sub semnul spontaneității, nu sunt gândite în avans și se manifestă fără vreo intenție estetică. „Ele sunt spontane, lipsite de intenția estetică a vorbitorului; de pildă, pentru a caracteriza purtarea imorală a cuiva vorbitorul stăpânit momentan de o stare sufletească de revoltă poate numi un astfel de om cu termenii păcătos, infam, odios etc.” (Munteanu, 1972, p. 60). Acești termeni exprimă în mod profund și nuanțează sentimentele vorbitorului, influențați fiind și de starea sufletească a acestuia. De aici rezultă expresivitatea.

Mai mult decât atât, depășind componenta afectivă și aducând în discuție un nou concept, *fantezia*, Iordan oferă o înțelegere complexă expresivității. „Ceea ce mărește expresivitatea unor termeni este faptul că la crearea lor participă și *fantezia*: aproape toți deșteaptă imagini, fiindcă, de obicei, ei desemnează obiecte materiale, concrete, a căror reprezentare se ivește în mintea noastră odată cu noțiunea respectivă.” (Iordan, 1975, 12). Iorgu Iordan vorbește de construcții numite „izolări”, de tipul: „*târâie – brâu*”, „*pierde – vară*”, „*moară hodorogită*”, „*brânză-n sticlă*”, pe care le consideră „imagini, adică metafore și comparații propriu-zise. Ele dau vorbirii populare și familiare plasticitate, culoare, viață, așa cum figurile de stil însuflețesc limbajul poetic” (Iordan, 1975, p. 267).

Iordan identifică și studiază o gamă largă de resurse care dau naștere expresivității, precum schimbările de accent, lungirea sunetelor, procedeele morfologice și derivate, sintactice, lexicale, împrumuturile externe și interne. De exemplu, elementele fonetice ce formează onomatopee, de genul *tic-tac*, *tronc* etc. sau verbe

care se formează de la onomatopee, de genul *a ticăi*, *a mîrîi*, *a fișii* etc. În viziunea lui, chiar și sunetele se pot asocia cu semnificația cuvintelor, pentru a întregi imaginea unui obiect, a unui fenomen etc. „Astfel, *a* și *o*, îndeosebi accentuați, pot sugera ideea de *mărime* sau de *depărtare*, din cauză că multe cuvinte aparținând diverselor limbi și însemnînd *mare* sau *departe* conțin aceste vocale: rom. *mare*, ital. *grande*, fr. *grand*, (cf. și rom. *matahală*, *namilă*); rom. (*a*)*colo*, span. *acá*, *allá* etc. Dimpotrivă, *i* trezește ideea de *mic* sau *apropiat*: rom. *mic*, (*a*)*ici*, ital. *piccolo*, *qui*, fr. *petit*, (*i*)*ci* etc. Aceste cuvinte se deosebesc de onomatopee, întrucît prin sunetul *i* nu se imită zgomote din lumea înconjurătoare, constatare făcută încă de H. Schuchardt și O. Jespersen. Ele posedă o anumită valoare semantică, avînd calitatea de a simboliza și de a sugera obiectul sau o caracteristică a lui. În astfel de împrejurări vorbim de simbolism fonetic.” (Iordan, 1975, p. 17). În analiza sa, Iordan menționează și el faptul că limba scriitorilor nu intră în sfera de cercetare a stilisticii lingvistice.

Analizînd direcția lui Iorgu Iordan, întîlnim la Dumitru Irimia o opoziție interesantă a celor două concepte, *stilistică (lingvistică)* vs *studiul stilului*, pe care le definește în trăsături precum „expresivitate spontană, firească, afectivă – expresivitate voluntară, artificială, estetică” (Irimia, 1999, p. 12). În textele scriitorilor, se observă cum funcția *poetică/poietică*, responsabilă cu structurarea textului literar în funcție de universul său semantic, o domină pe cea *expresivă*, responsabilă cu structurarea textului în raport cu stările afective ale autorului. Conceptul de *expresivitate stilistică* s-a născut din comuniunea între dimensiunea afectivă și cea imaginar creatoare ale ființei umane.

Expresivitatea stilistică se bazează pe opozițiile expresive interne, care iau forma unor stiluri diferite, în funcție de libertatea de care dispune vorbitorul, în manifestarea raportului său lingvistic cu lumea care îl înconjoară. Ținînd cont de principiul creativității, D. Irimia împarte expresivitatea stilistică în două direcții: „Dacă principiul creativității funcționează în limitele sistemului lingvistic, prin reorganizarea variabilă în permanență, actualizării lui în strînsă legătură cu întemeierea de lumi semantice autonome în raport cu lumea extraverbală, dar nu independent de aceasta, textul se definește prin «expresivitate artistică». Dacă principiul creativității funcționează în sensul instituirii unui nou sistem de semne, în interiorul, este adevărat, dar în opoziție funcțional-semantică cu sistemul limbii naționale, în strînsă legătură cu recuperarea esenței originare a limbii – de spațiu în care ființa umană intră în comunicare cu lumea – textul se definește prin «expresivitate poetică».” (Irimia, 1999, p. 16).

4.3. Cercetările lui Tudor Vianu propun o stilistică unică, a textului lingvistic de orice tip, avându-și rădăcinile în limba folosită în actul de comunicare: „Distingem deci în faptele de limbă un nucleu al comunicării și o zonă înconjurătoare a expresivității individuale.” (Vianu, 1968, p. 41). Altfel spus, stilul se definește prin modalitatea în care se constituie, există și se manifestă expresivitatea unui text. Tudor Vianu a încercat să îi acorde stilisticii titulatura de știință autonomă, ce are în centrul preocupărilor sale faptele de expresie în care atitudinea individuală a vorbitorului sau scriitorului prelungeste și nuanțează comunicarea obiectivă generală.

În cunoscutul său articol, *Dubla intenție a limbajului și problema stilului*, T. Vianu pornește de la concepția sa, conform căreia limbajul are două funcții. Altfel spus, „faptul lingvistic este în aceeași vreme reflexiv și tranzitiv. Se reflectă în el omul care îl produce și sunt atinși, prin el, toți oamenii cari îl cunosc” (Vianu, 1965, p. 21). Analizând concordanța între cele două intenții, ele sunt invers proporționale. Dacă valoarea tranzitivă este mare, adică intenția se manifestă asupra destinatarilor, atunci valoarea reflexivă scade, starea afectivă a emițătorului dispare ușor, îndreptându-se către anonim. De exemplu, atunci când emitem adevăruri general valabile, de genul formulelor matematice, chimice, legi mecanice etc., ele nu sunt influențate de intimitatea psihică a noastră și se adresează unui spectru larg de inteligențe omenești. În această situație, tranzitivitatea este maximă, iar reflexivitatea este nulă.

Nu putem spune același lucru atunci când vorbim de o creație lirică: „Există creații ale poeziei în care privim ca într-un abis fără fund. Citească-se versul lui Eminescu: *Apele plâng clar izvorând în fântâne*. Este limpede că intenția reflexivă a acestei manifestări de limbă întrece cu mult intenția ei tranzitivă. Căci nu știrea despre felul cum izvorăsc apele interesează în acest vers, ci acel înțeles emotiv și muzical al lucrurilor precipitat în intimitatea subiectivă a poetului. Nu toți cititorii acestui vers vor putea realiza intenția lui reflexivă. Tranzitivitatea lui va scădea prin însăși dificultatea de a percepe acea semnificație muzicală a lucrurilor apărută poetului. Poetul își va fi limitat cercul autenticilor lui cititori prin însăși adâncimea și adevărul subiectiv al expresiei sale.” (Vianu, 1965, p. 22).

Cu toate acestea, există și situații când cele două intenții cooperează, se armonizează, chiar dacă nivelul uneia este preponderent, și aici includem expresiile care se repetă, formulele de întâmpinare sau de politețe etc. În ceea ce privește creația artistică, materialul ei se află la granița dintre cele două intenții, grupate într-un tot unitar, comprehensibil și expresiv în același timp: „Opera literară

reprezintă o grupare de fapte lingvistice reflexive prinse în pastă și purtate de valul expresiilor tranzitive ale limbii.” (Vianu, 1965, p. 24). Referitor la „stilul” scriitorului, T. Vianu îl caracterizează ca fiind „ansamblul notațiilor pe care el îl adaugă expresiilor sale tranzitive și prin care comunicarea sa dobândește un fel de a fi subiectiv, împreună cu interesul ei propriu-zis artistic. Îmbogățite cu aceste adaosuri, expresiile limbii ne introduc în intimitatea unei individualități, într-o sferă proprie de a resimți lumea și viața. Stilul este așadar expresia unei individualități.” (Vianu, 1995, p. 25).

Într-un alt articol, *Stilul*, Vianu ține la distincția între *tip* și *stil*, chiar dacă cele două concepte prezintă similitudini. Astfel, „*Tipul* grupează operele în jurul unuia sau altuia dintre momentele constitutive ale artei sau în jurul totalității lor. *Stilul* le grupează însă în jurul agentului lor artistic fie acesta o individualitate artistică, o epocă, o națiune sau chiar un întreg cerc cultural.” (Vianu, 1968, p. 30). Din definiția expusă în articolul menționat mai sus, stilul este „unitatea structurii artistice într-un grup de opere raportate la agentul lor, fie acesta artistul individual, națiunea, epoca sau cercul de cultură” (Vianu, 1968, p. 31). Printre caracteristicile definitorii ale stilului, cele mai importante sunt *unitatea* și *originalitatea*. Stilul se construiește în maniera în care acesta dezvoltă principiile epocii și se armonizează cu ele.

Un alt concept important în cercetările lui Vianu, pe care a simțit nevoia să îl clarifice și să îl definească este *atitudinea stilistică* (în articolul omonim), care se referă la felul cum receptează cititorul sau ascultătorul o comunicare scrisă sau orală. Unii ascultători receptează doar nucleul mesajului, pe când alții au capacitatea de a sesiza și anumite „note însoțitoare”, un exemplu elocvent în acest sens îl detaliază Vianu: „Astfel, când cineva îmi spune, cum mi se întâmplă de la o vreme destul de des, că a citit un material nou despre India, publicat într-o anumită revistă, înțeleg nu numai că interlocutorul meu vrea să-mi comunice o indicație bibliografică, dar și că el aparține lumii presei și a redacțiilor, unde material a început să însemne de la o vreme încoace articol, reportaj, recenzie, dare de seamă etc. [...] Din momentul acesta voi ști cu cine am de-a face și atitudinea mea față de convorbitor se va preciza. În exemplul acesta, notele însoțitoare sunt voite de vorbitor, corespund unei intenții conștiente, deși nedecarate.” (Vianu, 1968, p. 36). În situația expusă anterior, pe lângă nucleul comunicării, ascultătorul sesizează și alte aspecte importante despre personalitatea vorbitorului, mediul intelectual din care face parte, caracterul sau alți factori pe care acesta îi comunică indirect.

Toate aceste elemente de detaliu care însoțesc nucleul unei comunicări definesc *atitudinea stilistică*. Este drept că pentru a ajunge la identificarea acestor note stilistice e nevoie de o vastă experiență în domeniu, dar și de un conținut bogat de cunoștințe din diverse domenii de activitate, poate chiar e nevoie și de cunoașterea unor elemente de psihologie. Se poate spune că atitudinea stilistică este sinonimă cu cititul printre rânduri, dacă ne referim la o comunicare scrisă. Practic, se urmărește un subtext, alcătuit dintr-o înlănțuire de „gânduri, sentimente, intenții, care pot fi refăcute din anumite particularități ale textului, uneori voite de vorbitor sau ascultător, alteori apărute în comunicare, independent de voința acestora” (Vianu, 1968, pp. 39-40). Pentru a dobândi și a dezvolta competența de atitudine stilistică, cititorului, respectiv ascultătorului i se cere o atenție distributivă între text și subtext. Prin exercițiu constant, cititorii își formează o atenție periferică, care însumează notele însoțitoare ale subtextului.

Manifestată la un nivel mai profund și sigură pe elementele constitutive ale subtextului, se formează atitudinea stilisticianului ca om de știință, diferită de aceea a cititorului simplu, amator, întrucât primul pune foarte mare accent și acordă o atenție sporită notelor stilistice din subtext, pe care le transferă în centrul luminos al conștiinței. Tudor Vianu extinde sfera de manifestare a atitudinii stilistice, menționând faptul că ea se manifestă și la alte categorii de specialiști, din diverse domenii ale științei. Medicii, psihologii sau judecătorii sunt doar câteva exemple de profesii care se folosesc de notele însoțitoare ale situației pe care o au de rezolvat.

În lucrarea sa de referință, *Cercetarea stilului*, găsim expuse de către Vianu principiile fundamentale pe care se bazează cercetarea sa stilistică. Primul dintre acestea se referă la faptul că „particularitățile de expresie pe care le studiază nu sunt simple fapte de constatare, ci fapte de apreciere, valori” (Vianu, 1968, p. 42). Cercetătorul stilului analizează pe lângă nucleul comunicării și notele însoțitoare expresive, ce își găsesc izvorul în sensibilitatea sa: „Faptele de limbă trebuie deci nu numai înțelese, dar și simțite.” (Vianu, 1968, p. 42). În analiza stilului unui scriitor trebuie să observăm mai întâi raporturile lui cu alte stiluri și după aceea cu limba, în general.

Un alt principiu se referă la valorile stilului care se construiesc pe nucleul comunicării, pornind de la primul nivel, fonetica și trecând prin toate celelalte, întrucât categoriile stilistice sunt de aceeași natură. Faptele de stil se vor delimita de alte categorii lexicale, întrucât ele revin cu o anumită frecvență și fac parte din formula artistică a scriitorului. Stilul unui scriitor nu trebuie izolat, el trebuie analizat prin prisma influențelor înaintașilor săi și trebuie privit și în raport cu cei

ce îl vor urma. De asemenea, într-o cercetare stilistică trebuie avut în vedere atât raportul cu istoria literară, cât și cel cu istoria societății.

În finalul studiului său, Tudor Vianu lansează concepția conform căreia distincția între stilistica lingvistică și cea literară este arbitrară: „Cercetarea stilului în opera scriitorilor români ai secolului al XIX-lea nu trebuie concepută deci numai ca un capitol al istoriei limbii literare, dar și al literaturii. Ea este locul în care istoria limbii și istoria literaturii se întâlnesc.” (Vianu, 1968, p. 59).

5. În loc de concluzii

Ca încheiere, putem relua și reproduce aici definiția pe care Georgeta Corniță a dat-o stilisticii în general: „Stilistica, considerată în ceea ce are stabil, suficient de bine fundamentat științific, bază pentru explozia inovațiilor și în același timp reper pentru acestea, se definește ca știință a limbii care studiază stilurile individuale și funcționale (limbajele), caracteristicile, structura și normele acestora.” (Corniță, 1995, p. 20).

Referințe bibliografice

- Caracostea, D. (1942). *Expresivitatea limbii române*. București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Corniță, G. (1995). *Manual de stilistică*. Baia Mare: Editura Umbria.
- Coteanu, I. (1962). Considerații asupra structurii stilistice a limbii, în *Probleme de lingvistică generală*, Vol. IV. București: Editura Academiei R.P.R., pp. 59-86.
- Coteanu, I. (1973). *Stilistica funcțională a limbii române, Stil, stilistică, limbaj*, Vol. I. București: Editura Academiei R.S.R.
- Jordan, I. (1975). *Stilistica limbii române*. București: Editura Științifică.
- Irimia, D. (1999). *Introducere în stilistică*. Iași: Editura Polirom.
- Milică, I. (2014). *Noțiuni de stilistică*. Iași: Editura Vasiliana '98.
- Munteanu, Șt. (1972). *Stil și expresivitate poetică*. București: Editura Științifică.
- Slave, E. (1962). Contrast și opoziții în domeniul expresivității, în *Probleme de lingvistică generală*, Vol. IV. București: Editura Academiei R.P.R., pp. 47-58.
- Vianu, T. (1965). *Despre stil și artă literară*, București: Editura Tineretului.
- Vianu, T. (1968). *Studii de stilistică*. București: Editura Didactică și Pedagogică.